

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОДНА З ОСНОВ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Л.В.Павлюк, *аспірантка**

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Розглянуто поняття "вміння", "дослідницькі вміння". Розкрито сутність і характерні особливості понять "навчально-дослідницька діяльність", "науково-дослідницька діяльність".

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перетворення в соціально-економічній і політичній сферах життя сучасного суспільства, інтеграція в Європейську систему освіти зумовлюють процес реформування вітчизняної системи освіти. Сучасний етап її розвитку характеризується орієнтацією на входження у Європейський освітній простір і, як наслідок, на зміну освітньої парадигми. Кінцевою метою змін, що відбуваються, можна вважати створення такої моделі освіти, яка орієнтована на розвиток особистості студентів, їх творчих здібностей, самостійності, ініціативи, прагнення до самоорганізації й самовизначення.

Розвиток вищої освіти в Україні обумовлений процесами інформатизації, глобалізації й інтелектуалізації суспільства, вимагає: по-перше, якісних змін у системі професійної підготовки фахівців у сфері природничо-математичних наук, комп'ютерної техніки, економіки; по-друге, перегляду цілей, завдань, змісту, методів, засобів і форм організації

навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів [24, с. 452]

Підготовка випускників вищих навчальних закладів не завжди відповідає умовам суспільства, яке швидко змінюється. Таке положення дозволяє говорити про протиріччя між традиційним рівнем реалізації діяльності фахівця і сучасними запитами школи й суспільства в педагогах із творчим, науково-педагогічним мисленням.

Одним з основних завдань професійної підготовки майбутніх фахівців, на наш погляд, є поетапний розвиток у студентів системи ціннісних орієнтацій на творчу самореалізацію й саморозвиток майбутньої професійної діяльності, оволодіння системою загальнонаукових, методологічних і професійних знань, методів навчального і наукового пізнання, системою дослідницьких і творчих умінь.

Рішення цих завдань полегшується за умови, що викладачі є носіями традицій науки і дослідницької діяльності, які пе-

*Науковий керівник — член-кореспондент АПН України В.К. Сидоренко.

редають їх у міжособистісній взаємодії студентам.

У сучасній системі вищої освіти виникло принципове протиріччя між типовою системою підготовки фахівця й індивідуально-творчим характером його діяльності. Сформований характер підготовки фахівця орієнтує його переважно на репродуктивний стиль діяльності й не сприяє формуванню системного бачення виховного і освітнього процесів, потреби у творчій самореалізації, у науково-дослідницькому підході до професійної діяльності.

Форми навчальної роботи постійно вдосконалюються і наближаються до методології відповідної галузі науки. Діалектика розвитку методології навчання — це "передавання системи знань від викладача до студента" до "самостійного конструювання студентом особистої системи знань у процесі проведення навчальних досліджень, які згодом перетворюються на наукові дослідження". При цьому функції викладача перетворюються з функції "демонстратора готових теорій" у "менеджера процесу пошуку та конструювання нових знань", а функції студента — з "реципієнта готових теорій на активного конструктора власної системи знань" [20, с.6].

Тому освітній процес у вищій школі повинен бути поставлений таким чином, щоб випускники могли орієнтуватися у серед професій, вміли не тільки адаптуватися в світі, що швидко змінюється, але й бути здатними до перетворення цього світу, тобто володіти не тільки знаннями, але й вміти застосовувати їх у процесі власної самостійної наукової, дослідницької і творчої діяльності.

У зв'язку з цим особливу значимість набуває навчально-дослідницька, творча діяльність студентів, яка має потужний потенціал, забезпечуючи свободу творчості у відкритті й збагненні істини, а та-

кож умови для повноцінного продуктивного розвитку особистісного інтелектуального і творчого потенціалу.

Формування фахівця, підготовка якого повинна відповідати сучасним вимогам, починається з вищого навчального закладу. Випускник повинен бути дослідником, проектувальником, розроблювачем нових технологій. Вчені-педагоги схиляються до думки, що оволодіння дослідницькими вміннями, здатністю науково підійти до вирішення проблеми є однією з ключових умов, що гарантують професійне становлення майбутніх фахівців.

До випускника вищого навчального закладу висуваються такі вимоги:

- прогнозувати і проектувати розвиток особистісних якостей своїх підлеглих;
- бути готовим до інноваційного пошуку нових форм і методів роботи;
- планувати і здійснювати рішення професійних завдань у цілісному процесі.

Виходячи з цього, формування дослідницьких вмінь студентів у вищому навчальному закладі може розглядатися як одна з основних умов забезпечення якісної освіти.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі необхідність формування та розвиток дослідницьких умінь, інтелектуальних здібностей і творчості студентів розглядається у працях Л.Виготського, Д.Левитеса, А.Леонтьєва, І. Лернера, П.Підкасистого, В.Сластьоніна, Т.Шамової, Г.Щукіної та інших вчених.

Процес і етапи формування дослідницьких умінь не можливо розглядати без їх зв'язку з знаннями і навичками, оскільки, в будь-якому виді людської діяльності знання, уміння і навички виступають у складній взаємодії.

Проблемі формування умінь і навичок приділяється велика увага у філософ-

ській, психологічній та педагогічній літературі: створено теорію формування умінь і навичок (О. Кабанова-Меллер [14], Н. Менчинська [18] та ін.), теорію поетапного формування розумових дій (П. Гальперін [7], Д. Ельконін [13], Н. Талізін [23] та ін.).

Український педагогічний словник визначає вміння як здатність належно виконувати певні дії, засновані на доцільному використанні людиною набутих знань і навичок [25, с.338]. У короткому психологічному словнику [8, с.365] дається наступне визначення: "Вміння — це освоєний суб'єктом спосіб виконання дії, забезпечуване сукупністю придбаних знань і навичок. Вміння формується шляхом вправ і створює можливість виконання дій не тільки у звичних, але й в умовах, які змінюються". Ю. Бабанський визначає вміння, як свідоме володіння будь-яким прийомом діяльності [4, с.7]. О. Петровський дає визначення, що вміння — це здатність виконувати складні комплексні дії або готовність до виконання складних комплексних дій на основі засвоєння знань, навичок і практичного досвіду.

Як вказує В. Онищук, вміння у своїй основі є творчими діями, не можуть бути автоматизованими, оскільки відображають готовність людини до прийняття рішень і їх реалізації, які постійно змінюються. Вміння передбачає використання раніше набутого досвіду, певних знань. Без останніх немає вмінь. Вміння включають в себе комплекс знань, прийомів, навичок і різних елементів чуттєвого і практичного досвіду, екстериоризацію — втілення знань у фізичну або розумову дію [10, с.81]. У зв'язку з цим О. Щербаков визначає вміння як володіння складною системою психологічних і практичних дій, необхідних для доцільної регуляції діяльності за допомогою наявних у суб'єкта знань і навичок [27, с. 273]. У

дослідженнях Н. Кузьміної [15] вміння визначається як здатність виконувати певну діяльність або дії в нових умовах, яка утворилась на основі раніше набутих знань і навичок. У працях [16, 19] говориться, що вміння — це успішне виконання якої-небудь дії, або складної діяльності з застосуванням правильних прийомів та засобів. Л. Спірін [22] пише про вміння, як надзвичайно складне структурне поєднання почуттєвих, інтелектуальних, емоційних якостей особистості, які формуються і виявляються в свідомому, доцільному, успішному здійсненні нею дій, які забезпечують досягнення поставленої мети діяльності в умовах, що змінюються. О. Абдуліна [1, с. 76] у понятті "вміння" підкреслює свідоме оволодіння діяльністю. Вона вважає, що цільовий, мотиваційний, операційний компоненти діяльності повинні бути перш за все усвідомлені, а тому вміння виконувати дію, це вища ступінь оволодіння нею. Такої ж думки щодо цієї проблеми дотримуються М. Дяченко та Л. Кандибович [11, с. 289]. Вміння, вважають вони, найбільш яскраво виявляються в успішному використанні знань і навичок, правильному застосуванні їх в нових і складних обставинах. На відміну від навичок, вміння передбачає чіткий самоконтроль, активність свідомості, оволодіння узагальненими способами виконання дій. Дослідники визначають такі властивості вміння, як більшу, в порівнянні з навичкою, рухомість; узагальненість, яка дозволяє успішно вирішувати поставлені завдання в мінливих умовах діяльності; свідомий характер виконання дії з можливістю переходу в творчість.

У [9] вказується що, поняття "вміння" є тотожним поняттю "прийом" ("спосіб дії"). Вміння включає в себе знання про способи дії і практичне володіння цими способами. Більш складні вміння включають в себе системи прийомів. До розу-

мових прийомів відносяться операції мислення (аналіз, синтез).

Таким чином, на основі аналізу праць психологів і педагогів, можна зробити висновок: вміння виявляються в успішному і правильному застосуванні знань і навичок у нових і складних обставинах; вміння передбачають чіткий самоконтроль, активність свідомості, оволодіння узагальненими способами виконання діяльності; вміння включають попередні і супровідні процеси мислення, оскільки забезпечують не лише власні дії, а і їх планування, організацію, регуляцію і корекцію, в залежності від змінюваних умов; спочатку вміння реалізуються на практиці під суворим контролем з боку мислення.

Дослідницькі вміння необхідно розглядати з позицій психологічної теорії діяльності — фундаментальної теорії сучасної психології, тому що формування вмінь передбачає оволодіння визначеними видами діяльності в навчальному процесі.

У педагогічній літературі під навчальною діяльністю розуміють будь-яку діяльність студентів у процесі навчання, і тому навчання ототожнюється з навчальною діяльністю.

Тим часом, ряд авторів (В. Андреев [3], Д. Ельконін [12], Л. Фрідман [26]) вказують на необхідність розрізняти дані поняття. Насамперед, це важливо, коли навчальна діяльність є об'єктом дослідження. С. Рубінштейн відзначає, що існує "два види навчання", в результаті яких людина опановує нові знання і вміння. "Один з них спеціально спрямований на оволодіння цими знаннями і вміннями як на свою пряму мету. Інший вид — це не окрема діяльність, а процес, який здійснюється як компонент і результат іншої діяльності, в яку він включений" [21, с. 60]. Це означає, що навчання, як процес оволодіння системою

знань і способів дій, може здійснюватися в різних видах діяльності. Деякі з них, такі, як ігрова, трудова та інші, можуть передбачати зовсім інші цілі, що опосередковано, але зв'язані з навчанням.

Інша справа, коли навчання здійснюється в процесі діяльності, яка прямо і безпосередньо спрямована на оволодіння знаннями і вміннями. Таку діяльність Л. Фрідман називає цілеспрямованою навчальною діяльністю [21]. Д. Ельконін розглядає діяльність, як свідомо спрямовану суб'єктом навчання на досягнення цілей навчання і виховання, які сприймаються ним як власні цілі. Автор вказує на те, що "навчальна діяльність — це, насамперед, така діяльність, у результаті якої відбуваються зміни самого суб'єкту діяльності. Це діяльність, спрямована на самозміну, її продуктом є ті зміни, які відбулися в самому суб'єкті" [12, с. 45].

Таким чином, навчальна діяльність у розумінні вищезгаданих авторів відрізняється від будь-якої іншої діяльності у навчальному процесі тим, що вона не тільки об'єктивно спрямована на формування особистості суб'єкта навчання, як і всі інші види діяльності в цьому процесі, але і суб'єктивно спрямована на це. Якщо мотивами інших видів діяльності суб'єкта навчання в навчальному процесі можуть бути мотиви оцінки, благополуччя, суперництва тощо, то мотивом навчальної діяльності є навчально-пізнавальний процес, спрямований на оволодіння знаннями і узагальненими способами дій.

Навчальну діяльність не можна ототожнювати з поняттям "засвоєння знань", тому що однією з її специфічних особливостей є те, що метою і результатом навчальної діяльності, як відзначає Д. Ельконін, "є зміни самого суб'єкта, які складаються в оволодінні способами дій, а не в зміні предметів, на які впливає суб'єкт" [12, с. 12]. Виходячи з цього,

Ю. Машбиць [16] виділяє такі особливості навчальної діяльності: студент виступає не тільки як суб'єкт навчальної діяльності, але і як об'єкт; навчальна діяльність має місце лише в тому випадку, коли визначені зміни в суб'єкті є не тільки результатом діяльності, але і відповідають її цілям.

Важливою особливістю навчальної діяльності є те, що вона здійснюється в рамках діяльності педагога і виступає як об'єкт управління. У зв'язку з цим В. Блінов відзначає, що навчальна діяльність виникає на основі "єдності діяльності викладання і навчання", а суть її виражається у "відносинах взаємодії між діяльностями викладання і навчання і не зводиться ні до однієї з них, узятих нарізно" [5, с. 18]. Діяльність педагога прямо або опосередковано спрямована на організацію навчальної діяльності тих, кого навчають.

Специфіка діяльності викладача вищого педагогічного навчального закладу полягає в тому, що він організовує навчальний процес і, тим самим, прагне створити, по можливості, кращі дидактичні умови для підвищення ефективності процесу навчання. Діяльність студентів спрямована на розв'язання поставлених перед ними завдань.

Таким чином, навчальну діяльність ми будемо розуміти як діяльність студентів, спрямовану на розв'язування різного класу навчальних завдань, у результаті якої вони опановують знання, вміння і навички, розвивають свої особистісні якості.

Одним з видів навчальної діяльності є навчально-дослідницька діяльність. Її початок, як вказують психологи [13, 27], на основі фізіологічних представлень здійснюється під дією і завдяки наявності в людини вродженого дослідницького рефлексу. Особливістю навчально-дослідницької діяльності є фактор суб'єктивного "відкриття" нового знання, який має суб'єктивну значимість і новизну.

Про необхідність формування в студентів вмінь самостійного оперування методами дослідження пише С. Амеліна, яка підкреслює, що навчально-дослідницька діяльність — це пізнавальна активність студентів, яка характеризується свідомим застосуванням методів наукового дослідження на всіх ланках навчальної роботи [2].

В. Андрєєв [3] пише про важливість таких функцій навчально-дослідницької діяльності, як озброєння студентів методами наукового пізнання і розвиток дослідницьких вмінь. Зокрема, автор визначає сутність навчально-дослідницької діяльності як такої роботи, яка під керівництвом викладача спрямована, по-перше, на пошук і доказ закономірних зв'язків та співвідношення експериментальних або теоретичних фактів, явищ, процесів і, по-друге, на активне оволодіння студентами знаннями, орієнтованими на розвиток дослідницьких вмінь та здібностей.

Проведений аналіз літератури, присвяченої суті визначень понять "навчально-дослідницька діяльність" та "науково-дослідницька діяльність" показав, що суттєвою відмінністю трактування наведених термінів є відсутність вказівки на те, які саме знання набуваються студентами: об'єктивно чи суб'єктивно нові.

У педагогічній науці серед параметрів розмежування даних видів діяльності виділяється місце і час проведення дослідницької роботи. Як правило, науково-дослідницька робота студентів проходить за такими напрямками: науково-дослідницька робота, що входить у навчальний процес як навчально-дослідницька робота студентів; науково-дослідницька робота в позааудиторний час; науково-дослідницька робота в навчальних науково-виробничих об'єднаннях [17]. При цьому автор ділить науково-дослідницьку діяльність студентів,

на навчально-дослідницьку та науково-дослідницьку, за місцем проведення роботи.

Висновки

Основним параметром розподілу навчально-дослідницької і науково-дослідницької видів діяльності виступає науково-об'єктивна значущість та новизна досягнутого результату. У зв'язку з цим однією з важливих характеристик навчально-дослідницької діяльності є її спрямованість та творче осмислення набутих людс-

твом знань та досягнення суб'єктивно нових висновків у процесі цієї діяльності.

"Навчально-дослідницька діяльність" студентів, особливості її функціонування та характеристики відрізняються від "науково-дослідницької діяльності". Навчально-дослідницька діяльність студентів — це вид навчально-пізнавальної роботи творчого характеру, спрямований на пошук, вивчення і пояснення фактів і явищ дійсності для набуття і систематизації суб'єктивно нових знань про них.

Література

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для пед. спец. высш. учеб. заведений. — 2-е изд. перераб. и доп. — М.: Просвещение, 1990. — 141 с.
2. Амелина Н.С. Учебно-исследовательская деятельность студентов педвуза (в процессе изучения дисциплин педагогического цикла): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — К., 1981. — 173с.
3. Андреев В.И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности: Метод. пособие. — М.: Высш. школа, 1981. — 240с.
4. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности. — М.: Знание, 1984. — 96 с.
5. Блинов В.Я. Эффективность обучения. — М.: Педагогика, 1976. — 192с.
6. Введение в специальность: Учебное пособие / Л.И. Рувинский, В.А.Кан-Калик, Д.М.Гришкин и др. — М.: Просвещение, 1988. — 208 с.
7. Гальперин П.Я. Введение в психологию: Учебное пособие. — М.: Книжный дом "Университет", 1999. — 332 с.
8. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. — К.: Либідь, 1997. — 376 с.
9. Джон Равен. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: Пер. с англ. — М., "Когито-Центр", 2002. — 396 с.
10. Дидактика современной школы: Пособие для учителей / Под. ред. В.А. Онищука. — К.: Рад. школа, 1987. — 351 с.
11. Дьяченко М.И., Кондыбович Л.А. Психология высшей школы. — Минск: Университетское, 1993. — 368 с.
12. Эльконин Д.Б. Избранные педагогические труды / Под ред. В.В. Давыдова, В.П. Зинченко. — М.: Педагогика, 1989. — 554 с.
13. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Проблемы возрастной и педагогической психологии / Под ред. Д. И. Фельдштейна. — М.: Международная педагогическая академия, 1995. — 224с.
14. Кабанова-Меллер Е.Н. Формирование приемов умственной деятельности и умственное развитие учащихся. — М., 1968. — 288с.
15. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высш. школа, 1990. — 118 с.
16. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. — М.: Высш. школа, 1990. — 118 с.
17. Литовченко В.Н. Формирование исследовательских умений студентов педагогических специальностей университета средствами научно — исследовательской работы: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. — Минск, 1990 — 18 с.

18. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственное развития школьника: Избранные псих. труды. — М.: Педагогика, 1989. — 224 с.
19. Платонов К.К. Проблема способностей. — М.: Наука, 1972. — 312 с.
20. Раков С.А. Формування математичних компетентностей учителя математики на основі дослідницького підходу у навчанні з використанням інформаційних технологій: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. — Харків, 2005. — 489 с.
21. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. — М.: Учпедгиз, 1946. — 416 с.
22. Спирин Л.Ф. Формирование общепедагогических умений учителя (на материале подготовки студентов педвуза и воспитательной работе): Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. — М., 1980. — 435 с.
23. Талызина Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний (психологические основы). — М.: Изд-во МГУ, 1984. — 344 с.
24. Триус Ю.В. Комп'ютерно-орієнтовані методичні системи навчання математичних дисциплін у вищих навчальних закладах: Дис...канд. пед. наук: 13.00.02 / Черкаський держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького. — Черкаси, 2005. — 649 с.
25. Умение // Краткий психологический словарь / Сост. Л.А.Горбенко под общей ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. — М.: Политиздат, 1985. — 431с.
26. Фридман Л.М., Маху В.И. Проблемная организация учебного процесса: Методическая разработка. — М.: АПН СССР, НИИ общей и педагогической психологии, 1990. — 64 с.
27. Щербаков А.И. Психолого-педагогическая подготовка учителя-воспитателя и пути ее оптимизации в высшей школе // Межвуз. сб. науч. тр. "Проблемы совершенствования системы психолого-педагогической подготовки учителя". — Л.: ЛГПУ, 1980. — С. 346.

АННОТАЦИЯ

Павлюк Л.В. Исследовательская деятельность как одна из основ учебно-познавательной деятельности студентов // Биоресурсы и природопользование. — 2014. — 6, № 1–2. — С. 177–183.

Рассмотрены понятия "умение", "исследовательские умения". Раскрыта сущность и характерные особенности понятий "учебно-исследовательская деятельность", "научно-исследовательская деятельность".

SUMMARY

L. Pavliuk. Research activities as one of the principles of educational and cognitive activity of students // Biological Resources and Nature Management. — 2014. — 6, № 1–2. — P. 177–183.

The concepts of "skill" and "research skills" have been considered. The essence and peculiarities of the concepts of "educational and research activities," have been analyzed.